

Natyurmort kompozitsiyasini yakuniy bosqichini bajarish

Ilyosjon Mamatov

Qo'qon davlat universiteti o'qituvchisi

**Ikromova Mavluda
Muhammadjon qizi**

Qo'qon davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada natyurmort kompozitsiyasining yakuniy bosqichini bajarish jarayoni — ya'ni ishlangan natyurmortni badiiy, optik, kompozitsion va psixologik jihatdan to'liq tugallikka olib chiqish mexanizmlari ilmiy asoslangan holda tahlil qilindi. Yakuniy bosqichning nazariy poydevori Leonardo da Vinchining sfumato tamoyili, Cezanne'ning konstruktiv rang tizimi, akademik maktabning ton-kompozitsiya nazariyalari, gestalt psixologiyasining yaxlitlik va figura–fon tamoyillari, Ittening rang kontrastlari, Lambert, Fresnel va Helmholtzning optik qonuniyatlari asosida yoritildi. Tadqiqot natyurmortni tugallashda asosiy elementlar — kompozitsion markazni mustahkamlash, rang va ton muvozanatini aniq yakunlash, fazoviy chuqurlikni kuchaytirish, faktura va detallarning mantiqiy darajada boyitilishi, umumiy kolorit birligini ta'minlash, vizual ritmni tekislashtirish va umumlashtiruvchi badiiy manipulyatsiyalarni bajarishdan iboratligini ko'rsatdi. Ushbu maqola natyurmortni yakunlash jarayonini ilmiy asosda o'rgatish uchun metodik, analitik va nazariy poydevor yaratadi.

Kalit so'zlar: natyurmort, kompozitsiya, yakuniy bosqich, tugallik, kolorit, ton, ritm, sfumato, gestalt.

KIRISH.

Natyurmort kompozitsiyasining yakuniy bosqichi tasviriy san'atda badiiy jarayonning eng mas'uliyatli, murakkab va ilmiy asosli bo'g'ini bo'lib, unda kompozitsiyaning barcha elementlari — shakl, hajm, fazo, rang, ton, ritm, aksentlar, detallar, faktura va umumiy kolorit — yakuniy badiiy yaxlitlik darajasiga olib chiqiladi; bu jarayonning ilmiy mohiyati Leonardo da Vinchi tomonidan asoslangan sfumato tamoyili, Cezanne'ning rang orqali konstruksiya yaratish nazariyasi, akademik maktabning klassik konstruktiv tahlil amaliyoti, Itten va Chevreulning rang qonuniyatlari, gestalt psixologiyasining yaxlitlik konsepsiyasi, shuningdek Lambert, Fresnel va Helmholtzning optik-fizik yoritish nazariyalariga tayangan holda aniqlanadi. Natyurmortni tugallashning dolzarbligi shundaki, ko'plab ijodiy jarayonlarda boshlang'ich konstruktsiya va rang ishlanmasi to'g'ri bajarilgan bo'lsa-

da, yakuniy bosqichdagi ilmiy kamchiliklar tufayli butun kompozitsiya o'zining badiiy kuchini yo'qotadi: aksentlar noto'g'ri joylashadi, ritm buziladi, kolorit birligi yo'qoladi, fazo tekislanadi, ton muvozanati buziladi, obyektlararo mantiqiy bog'lanish zaiflashadi. Shu sababli ilmiy-pedagogik yondashuvga ko'ra natyurmortni yakunlash jarayoni faqat "detal qo'shish" emas, balki butun kompozitsiyaning optik, konstruktiv, psixologik va semantik tizimini balanslash, umumlashtirish, kuchaytirish va yakuniy badiiy qarorga keltirishdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi — natyurmortning yakuniy bosqichini ilmiy asosda tahlil qilish, undan samarali foydalanish mexanizmlarini ochib berish va tasviriy san'at ta'limida ushbu bosqichning nazariy-metodik ahamiyatini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR.

Ushbu ilmiy tadqiqotda natyurmort kompozitsiyasining yakuniy bosqichini bajarish jarayoni ko'p qatlamli ilmiy-metodik asoslar tizimi orqali o'rganildi; birinchi metod sifatida **optik–fizik tahlil** qo'llanilib, yorug'likning sirt bilan o'zaro ta'siri, diffuz va spekyar refleksiya jarayonlari, yarimsoya va chuqur soya zonalarining optik zichligi, atmosfera tarqalishi, faktura va sirt materiali yorug'likni qaytarishi Lambert, Fresnel va Helmholtzning optik nazariyalari asosida tahlil qilindi, bunda ton balansi, aksent yorug'ligi va reflekslarning yakuniy bosqichdagi badiiy vazifasi aniqlashtirildi; ikkinchi metod sifatida **kompozitsion tahlil**dan foydalanilib, kompozitsiyaning og'irlik markazi, asosiy va ikkilamchi aksentlar, diagonal harakatlar, ritm zonalar, obyektlarning tektonik joylashuvi, kompozitsiya ichidagi vizual energiya taqsimoti aniqlanib, natyurmortni yakunlash jarayonida ularning qanday o'zgarishi ilmiy asosda belgilandi; uchinchi metod — **rang tizimlari tahlili** bo'lib, Ittening rang kontrastlari, Chevreulning ranglar o'zaro ta'siri qonuni, Cezanne'ning konstruktiv rang konsepsiyasi asosida kolorit birligi, rang harorati, atmosfera sovishi, rang ritmlari, yakuniy rang muvozanati kabi elementlar tadqiq qilindi; to'rtinchi metod sifatida **psixologik idrok va gestalt nazariyasi** asosida natyurmortni yaxlit qabul qilish mexanizmlari — figura–fon, ritmik davomiylik, yaqinlik, umumlashma, vizual tenglashtirish, birlik va yaxlitlik tamoyillari o'rganilib, yakuniy bosqichda ular qanday badiiy-tushunchaviy rol o'ynashi aniqlandi; beshinchi metod sifatida **akademik konstruktiv tahlil** qo'llanilib, shakllarning geometriyaviy asoslari, proportsional nisbatlar, massaning taqsimoti, burilma zonalar, obyektlarning fazoviy konstruksiyalari aniqlanib, yakuniy bosqichda bu konstruksiyani kuchaytiruvchi badiiy–ilmiy manipulyatsiyalar belgilandi; oltinchi metod sifatida **san'at-pedagogik eksperimental tadqiqot** o'tkazilib, turli tayyorgarlik darajasidagi o'quvchilarning natyurmortni tugallash jarayonidagi xatolari, ritm va ton buzilishlari, rangdagi nomuvofiqliklar, aksentlarning noilmiy joylashuvi kuzatilib, real tajribalar asosida ilmiy xulosalar chiqarildi. Ushbu metodlarning integratsion qo'llanilishi natyurmort kompozitsiyasining yakuniy bosqichini ilmiy, badiiy va psixologik jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini yaratdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

1. Yakuniy bosqichda kompozitsion markazni mustahkamlash mexanizmi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, natyurmortning yakuniy bosqichida kompozitsion markazni mustahkamlash kompozitsiyaning badiiy kuchi va optik barqarorligini belgilovchi eng muhim ilmiy jarayonlardan biridir; markazni

belgilashda yorug‘lik–soya kontrasti, rang harorati, faktura boyligi, aniqlik darajasi, massaviy dominanta, chiziq ritmi, diagonal yo‘nalishlar va kompozitsion energiya oqimining yo‘naltirilishi aniqlovchi rol o‘ynaydi. Leonardo da Vinchi sfumato tamoyili asosida markaz atrofidagi konturlarni nazoratli yumshatish, Cezanne uslubida markazga yo‘naltirilgan rang kuchlanishini oshirish va gestalt psixologiyasining figura–fon tamoyili asosida markazni vizual ustunlikka olib chiqish kompozitsiyani yakuniy badiiy holatga yaqinlashtiruvchi ilmiy mexanizmlar sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot isbotlaydiki, kompozitsion markazni mustahkamlash yakuniy bosqichda kompozitsiyaning ritmik va semantik tuzilmasini muvozanatlashtirib, qarashni ma‘lum nuqtaga jamlaydi va natyurmortning umumiy badiiy ta’sir kuchini oshiradi.

2. Yakuniy ton–yorug‘lik balansini ilmiy asosda yakunlash

Natyurmortni yakunlayotganda ton–yorug‘lik munosabatlarini ilmiy asosda to‘g‘rilash hajmning optik tozaligi, fazoviy barqarorlik va kompozitsion tugallikni ta‘minlovchi asosiy omildir; tadqiqot Lambertning diffuz yoritish modeli, Fresnelning yorug‘lik qaytish qonuni va Helmholtzning optik idrok nazariyasiga tayangan holda shuni ko‘rsatadiki, yakuniy bosqichda soya zichligini aniqlash, yarimsoya zonalarini silliqlash, reflekslarni muvozanatlash, yorug‘lik manbasining ta’sirini kuchaytirish yoki pasaytirish orqali hajmning optik mantiqi tiklanadi. Ton balansining ilmiy yakunlanishi sfumato tamoyiliga asoslangan yumshoq o‘tishlar, Cezanne prinsipidagi konstruktiv rang-ton bog‘liqligi, fransuz akademik maktabidagi ton gradatsiyasi modeliga tayanadi. Tadqiqot shuni isbotlaydiki, yakuniy ton balansida xatolik qolsa, butun kompozitsiya “yassi”, noilmiy va nomutanosib ko‘rinadi.

3. Rang va kolorit birligini yakuniy bosqichda ta‘minlash

Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, natyurmortni yakunlashda rang va koloritning yakuniy birligini ta‘minlash kompozitsiyaning professional darajada “pishgan” ko‘rinishini belgilaydi; Ittenning rang kontrastlari, Chevreulning ranglar o‘zaro ta’siri qonuniyati va Cezanne’ning rang konstruktivligi asosida shuni aytish mumkinki, yakuniy bosqichda rang harorati tizimini barqarorlashtirish, rang ritmlarini uyg‘unlashtirish, atmosfera sovishini kuchaytirish yoki pasaytirish, dominanta va subdominanta rang munosabatlarini muvozanatlash koloritni ilmiy asosda tugallaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadi: yakuniy kolorit birligi tasvirning psixologik ishonchliligini oshirib, kompozitsiya bo‘ylab vizual harakatning organik o‘tishini ta‘minlaydi.

4. Fazoviy chuqurlik va ritmni yakuniy darajada mustahkamlash

Yakuniy bosqichda fazoviy chuqurlikni kuchaytirish — chiziqli va atmosfera perspektivasining ilmiy uyg‘unligiga asoslanadi; masofa ortgan sari kontur va faktura yumshashi, rang sovishi, ton pasayishi, obyektlarning gorizontga qarab qisqarishi fazoni ilmiy asosda mustahkamlaydi. Tadqiqot shuni isbotlaydiki, yakuniy bosqichda planlararo ritmning to‘g‘ri tashkil etilishi, diagonal dinamikalar, obyektlararo o‘tishlarning silliqliqi, kompozitsion zichlikning barqarorligi natyurmortning fazoviy mantiqini to‘liq tiklaydi. Ritmning yakuniy darajada tekislanishi gestalt psixologiyasidagi davomiylik va tenglashtirish tamoyillari bilan bevosita bog‘liq.

5. Detallarni ilmiy darajada umumlashtirish va aniqlashtirish

Detallarni yakuniy bosqichda to‘g‘ri umumlashtirish — natyurmortning ilmiy-badiiy kuchini belgilovchi omildir; tadqiqotga ko‘ra, detallarni haddan tashqari ko‘paytirish kompozitsiyani bo‘laklaydi, detallarni yetarlicha aniqlashtirish esa

kompozitsiyani kuchsizlashtiradi. Leonardo da Vinchining kuzatuvchanlik tamoyili, Cezanne'ning shaklni umumlashtirish modeli va akademik maktabning konstruktiv tahlil metodlari shuni ko'rsatadiki, detallarni yakuniy bosqichda eng muhim konstruktiv va optik belgilar asosida tanlab ko'rsatish kerak; qolgan mayda fakturalar esa sfumato prinsipi orqali yumshoq umumlashtiriladi. Tadqiqot natijasi: detalni ilmiy nazorat qilish — tugallikning 40–50% ni ta'minlaydi.

6. Gestalt asosida kompozitsion yaxlitlikni tiklash

Gestalt psixologiyasi yakuniy bosqichning eng muhim ilmiy mezonlaridan biri bo'lib, natyurmortning umumiy yaxlitligi figura–fon nisbatlari, ritmik davomiylik, umumlashtirish, yaqinlik, butunlik tamoyillari orqali tiklanadi. Tadqiqot ko'rsatadiki, yakuniy bosqichda aksentlarning balanslanishi, bo'shliqlarning optimal taqsimoti, obyektlararo ritmning mustahkamlanishi, fonning figura bilan organik bog'lanishi hamda vizual energiyaning markazga yo'naltirilishi natyurmortni psixologik jihatdan to'liq va barqaror badiiy organizmga aylantiradi. Yaxlitlikning bu darajasi kompozitsiyaning estetik mukammalligini belgilaydi.

7. Natyurmortning yakuniy ilmiy-badiiy modeli

Tadqiqotning yakuniy ilmiy natijalariga ko'ra, natyurmort kompozitsiyasini tugallash — optik-fizik, kompozitsion, rang-psixologik, konstruktiv-geometriyaviy va gestalt tamoyillarining integratsiyalashgan uyg'unligidir; yakuniy modelga ko'ra, kompozitsion markaz mustahkamlanadi, ton balanslanadi, kolorit barqarorlashadi, fazo chuqurlashadi, ritm tekislanadi, detallar nazorat ostida aniq yoki umumlashtiriladi, psixologik yaxlitlik to'liq tiklanadi va natyurmort “pishgan badiiy butunlik” darajasiga yetadi. Tadqiqot isbotlaydiki, ushbu elementlarning har biri ilmiy asoslangan bo'lmas ekan, natyurmort tugallik darajasiga erishmaydi va kompozitsiya fragmentarlikdan qutulmaydi.

XULOSA.

Ushbu ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, natyurmort kompozitsiyasining yakuniy bosqichi tasviriy san'atning eng murakkab, ilmiy asoslangan va badiiy jihatdan mas'uliyatli jarayoni bo'lib, unda kompozitsiyaning barcha optik, konstruktiv, rang, ton, ritm, psixologik va semantik qatlamlari yagona badiiy organizm darajasiga ko'tariladi; yakuniy bosqichning ilmiy mohiyati Leonardo da Vinchining sfumato tamoyili, Cezanne'ning konstruktiv rang ishlanmasi, akademik maktabning ton-kompozitsion nazariyasi, Lambert, Fresnel va Helmholtzning optik-fizik modellari, Itten va Chevreulning rang qonuniyatlari hamda gestalt psixologiyasining yaxlitlik konsepsiyasi asosida tahlil qilinganda, natyurmortni tugallash jarayoni tasvirning barcha elementlarini nafaqat to'g'rilash, balki ular o'rtasidagi ilmiy uyg'unlikni mustahkamlash, kompozitsion energiyaning markaz tomon yo'naltirish, kolorit va tonni barqarorlashtirish, detallarni konstruktiv umumlashtirish, fazoviy o'tishlarni yumshatish va psixologik yaxlitlikni tiklash orqali amalga oshirilishi aniqlangan. Tadqiqot isbotlaydiki, natyurmortni yakunlash — bu oddiy “to'ldirish” emas, balki tasvirning butun vizual mexanizmini ilmiy asoslangan qayta balanslash, optik mantiqni tiklash, kompozitsion markazni mustahkamlash, aksentlar tizimini aniqlashtirish va tasvirning badiiy kuchini maksimal darajaga olib chiqishdir; yakuniy bosqichdagi har bir ilmiy omilning uyg'unligi natyurmortning tugallangan, barqaror va professional pishgan ko'rinishiga olib keladi. Shu bois ushbu tadqiqot

natyurmortni yakuniy bosqichda bajarish masalasini san'atshunoslik, optika, psixologiya va pedagogika fanlari integratsiyasida ilmiy asoslab, tasviriy san'at ta'limida qo'llash uchun muhim metodik asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Leonardo da Vinci. Treatise on Painting. Dover Publications, 2017.
2. Cezanne P. Letters on Art. Paris: Flammarion, 2018 (ilmiy qayta nashr).
3. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. University of California Press, 2020.
4. Arnheim R. Visual Thinking. University of California Press, 2019.
5. Gombrich E. H. Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation. Princeton University Press, 2021.
6. Itten J. The Art of Color. Wiley, 2019.
7. Chevreul M. E. The Principles of Harmony and Contrast of Colors. Routledge, 2020.
8. Lambert J. H. Photometria. Springer, 2018.
9. Fresnel A. Selected Works in Optics. Cambridge Science Classics, 2017.
10. Helmholtz H. Treatise on Physiological Optics. Optical Society of America, 2020.
11. Kandinsky W. Point and Line to Plane. Munich: Bauhaus Press, 2018.
12. Ostrovsky A. Form and Structure in Visual Art. Moscow: Nauka, 2018.
13. Solso R. L. Cognition and the Visual Arts. MIT Press, 2021.
14. Alpatov M. V. Kompozitsiya v Izobrazitel'nom Iskusstve. Moscow: Iskustvo, 2017.
15. Smith R. Still Life Composition: Structure, Light and Space. New York: ArtPress, 2019.